

NOVÁK CSABA ZOLTÁN

A Román Munkáspárt magyar kádereinek 1956-os megéléstörténetei

Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben jelentős változáson ment keresztül, a román történetírásnak még nem sikerült teljesen levetkőznie a mártírológiai szemléletet.¹ (Egyelőre például még nagyon kevés mélyfúrászerű társadalomtörténeti kutatásról beszélhetünk.) Ez a fajta megközelítés igaz az 1950-es évek vagy akár az 1956-os események feldolgozása esetében is, aminek az is az oka, hogy ezeket többnyire politikatörténeti megközelítésben mutatják be.² Az 1956-os történések erdélyi magyar kutatóinak munkássága még a közelmúltban is tökéletesen beilleszkedett a fent említett irányvonalba.³

Tanulmányom célja – ettől eltérően – az, hogy bemutassam: a Román Munkáspárt (RMP) magyar származású káderei hogyan élték meg az 1956-os eseményeket, és erre hogyan emlékeznek vissza az interjúszituációban.⁴ Kutatásaimat elsősorban a hajdani Magyar Autonóm Tar-

¹ 1956 ilyen jellegű ábrázolásmódjaira vonatkozóan lásd HORVÁTH Sándor: 1956 történetírása a rendszerváltás óta. In.: RAINER M. János–STANDEISKY Éva (szerk.): *Évkönyv X. Magyarország a jelenkorban*. 1956-os Intézet, Budapest, 2002. 215–224.

² Ioana BOCA: *1956 Un an de ruptură. România între inernaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*. Fundația Academia Civică, București, 2001.

³ Itt elsősorban publicisztikai jellegű írásokról beszélhetünk. Például TÓFALVI Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. *Kortárs*, 2001/12. 78–86.; BALÁZS Imre: A kód mögül. *Korunk*, 1996/10. 42–45. A legújabb kutatások viszont már történészek nevéhez kapcsolódnak. Lásd Stefano BOTTONI–LÁSZLÓ Márton–LÁSZLÓ Réka–NOVÁK Zoltán (szerk.): *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Pro-Print, Csíkszereda, 2006. Ugyancsak itt kell megemlítenünk a megjelenés előtt álló, dr. Pál Antal Sándor által szerkesztett forráskiadványt is, amely az 1956-os események Magyar Autonóm Tartománnyal kapcsolatos vonatkozásait tárja fel.

⁴ Tanulmányom a Politikatörténeti Intézet és a Politikatörténeti Alapítvány támogatásával készült, amiért ezúttal szeretnék köszönetet mondani. E kutatás nem 1956-ra vonatkozó elemzését lásd NOVÁK Csaba Zoltán: A párt szolgálatában. Kádersors a Székelyföldön. *Múltunk*, 2005/4. 100–127.

tomány (MAT) területén tevékenykedő káderek élettörténetének vizsgálatára összpontosítottam.⁵

Munkám életútinterjúkon alapul, amelyeket 1998 és 2004 között készítettem székelyföldi pártaktivistákkal Gagyai Józseffel együtt a MAT történetét kutató program keretén belül.⁶ Forrásaim egy másik jelentős része a Román Országos Levéltár központi, bukaresti, illetve a vidéki, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, kolozsvári levéltáraiból származik.

Richard V. Burks szerint a kommunista pártok szerkezete két képzeletbeli koncentrikus körben rajzolódik ki. A belső kör közepén található a döntéshozók viszonylag szűk körű csoportja – ők a politikai hatalom birtokosai –, a „nagy” körben meg maga a pártapparátus, a káderek, az aktivisták, akik érvénybe léptetik a döntéseket, birtokolják az adminisztratív hatalmat.⁷ Kádérként tekintünk tehát azokra a – képzeletbeli belső körben elhelyezkedő – személyekre, akik életük egy szakaszában aktívan részt vállaltak és részt vettek a kommunista párt belső életében, szervezési és politikai feladatokat ellátva. Jelen esetben olyan személyekről van szó, akik az 1940-es évek közepétől önként beléptek az RMP-be, ott aktív szervezési, ideológiai, politikai szerepet vállaltak.⁸

A magyarok jelenléte az RMP (akkori nevén Román Kommunista Párt) soraiban jól kimutatható már a két világháború közötti, illegális korszaktól kezdődően.⁹ Ekkor a Székelyföldről vagy más, magyarok által lakott területekről is kerültek ki vezető aktivisták, akik idővel jelentős szerephez jutottak a párt legfelsőbb vezetésében, például Köblös Elek, Fóris István, akik az RKP főtitkárai is voltak.¹⁰ A második világháború után, az ötvenes évek közepéig még masszív magyar jelenlét mutatható ki a

⁵ A Székelyföld közigazgatási felosztására, annak változásaira lásd GAGYI József: *Határ*, amely összeköt. *Regio*, 2003/3. 126–149.; Stefano BOTTONI: A sztálini „kis Magyarország” megalakítása. Uo. 89–126.; NOVÁK Csaba Zoltán: A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszerveződése. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 191–205.

⁶ Az volt a cél, hogy életút-beszélgetéseket készítsünk olyan személyekkel, akik a korszak aktív politikai, közéleti szereplői voltak, vagy olyan pozíciókat töltöttek be és olyan alapfelkészültséggel rendelkeznek, hogy az átlagosnál komplexebb rálátásuk van az adott korszakra (értelmisségiek, gazdasági szakemberek stb.). Úgy gondoltuk, az életutak bemutatása segít értelmezni a korszakot. Az interjúk a kolozsvári Jakabffy Elemér Alapítvány dokumentumtárában vannak elhelyezve.

⁷ Richard V. BURKS: *The Dynamics of Communism*. Princeton University Press, 1961. 7.

⁸ A magyar káderekre vonatkozó interjúkötet: KOVÁCS M. Mária–ÖRKÉNY Antal: *Káderek*. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest, 1991.

⁹ Az illegalizmus korszakának is nevezik az RKP történetének 1924 és 1944 közötti szakaszát. Az RKP-t az úgynevezett Márzescu-törvény 1924-ben helyezte törvényen kívül. (A párt neve 1948 és 1965 között Román Munkáspárt volt, előtte és utána Román Kommunista Párt.)

¹⁰ Részletesebben lásd Ioan CHIFER: Considerații privind evoluția numerică și componenta etnică a P. C. R. 1921–1952 [Az RKP tagságának és etnikai összetételének alakulása 1921–1952]. *Arhivele totalitarismului*, 1998/4. 34.

pártban, akár a tagságot, akár a nómenklatúrát tekintjük. A magyar származású káderek elsősorban a párt második vonalában, a megyei, majd később rajoni, illetve tartományi szinteken tevékenykedtek.¹¹ Luka László és Mogyorós Sándor viszont a felső vezetésben töltött be kulcsszerepet.¹²

A magyar származású káderek a legfontosabb szerephez az 1952-ben létrehozott, a történelmi Székelyföldet magába foglaló Magyar Autonóm Tartományban jutottak. A 77%-ban magyar többségű közigazgatási egységben viszonylag nagyszámú magyar származású káder dolgozott.¹³ A párt hierarchia különböző fokain tevékenykedő káderek kettős, ellenőrző és önellenőrző szerepet is betöltöttek. Ekkoriban mindenki mindenkit megfigyelt, kritikát és önkritikát gyakorolt; ez az éberség a korabeli hivatalos diskurzusban a „párt bizalma” fogalomhoz köthető. Ezek a káderek a korabeli hivatalos beszédmód szerint „transzmissziós szíjként” közvetítő szerepet is betöltöttek a párt központi intézményei és a helyi pártszervek között.¹⁴ A káderek mellett fontos megemlíteni a MAT-ban tevékenykedő értelmiségieket (írókat, újságírókat) is, akiknek többsége a központi hatalommal együttműködve hozta létre és működtette a nemzetiségi irodalmat és a „totalitárius nyilvánosság” más fórumait.¹⁵ Tevékenységüket, akárcsak a káderekét, kettős, ambivalens viszonyulás jellemezte. Egyszerre voltak rajongói, működtetői és haszonélvezői egy őket integrálni és megbecsülni igyekvő rendszernek, ugyanakkor nemzetiségi mivoltuk miatt sohasem válhattak szerves részévé a hatalomnak és a román nemzetépítésnek.¹⁶ Ez a szerepzavar 1956-ban elsősorban az írók esetében jelentkezett.

¹¹ Például 1952-ben az RMP-n belüli osztályvezetők és helyetteseik fele még kisebbségi volt. A KB 546 körzeti felelőse és instruktora közül (leszámítva a külügyet) 133 zsidó, 52 pedig magyar származású volt. Részletesebben lásd Ioan CHIPER: i. m.

¹² Luka László (Vasile Luca) mozgalmas illegális időszakot követően az 1940-es években a Vörös Hadsereg tisztjeként a Szovjetunióban tevékenykedett. 1944-ben tért vissza az országra a Vörös Hadsereggel. Szoros kapcsolatot ápolt Ana Paukerrel, aki mellett az RKP befolyásos vezetője lett. Több tisztséget is betöltött a pártban és nagy tiszteletnek örvendett az erdélyi magyar kommunisták körében. Gazdaságügyi miniszterként ő irányította az 1947-es, 1948-as romániai pénzügyi reformot. A Paukerrel való kapcsolata miatt ő is az RMP-n belüli frakcióharc áldozata lett. 1953-ban letartóztatták, megfosztották párttagságától és börtönbe zárták, ahol eddig tisztázatlan körülmények között meghalt. – Mogyorós Sándor (Alexandru Moghioros) az 1950-es években az RMP székelyföldi szervezeteiért felelt. Jelentős szerepet játszott az országos pártvezetés és a székelyföldi pártszervezetek közötti kapcsolattartásban.

¹³ NOVÁK Csaba Zoltán: *A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszerveződése*. I. m.; Stefano BOTTONI: Integráló kisebbség? In: BÁRDI Nándor–SIMON Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 385–405.

¹⁴ GAGYI József: Határ, amely összeköt. In: BÁRDI Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005. 354–380.

¹⁵ Stefano BOTTONI: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. Uo. 572–615.

¹⁶ Uo.

Az 1948 óta Magyarországtól teljesen elzárt erdélyi magyar közösség előbb a rádión és a sajtón keresztül, majd az 1956 nyaratól lehetővé váló magánutazás révén egyre szorosabb kapcsolatba került a politikai változásokat átélő anyaországgal. Ennek jeleit nem csak és elsősorban nem a politikai rendőrség vagy a tartományi pártbizottság titkos anyagaiban, hanem a korabeli sajtóban figyelhetjük meg. Az első ilyen jellegű híradás Illyés Gyula látogatásáról szólt: 1956. február 1-jén terjedelmes interjújt közölt vele a *Vörös Zászló*, a MAT napilapja. A szövegkörnyezet sokat elárul arról, milyen jelentősnek tartották az eseményt. Illyés ugyanis az 1848-as forradalomról szóló *Fáklyaláng* századik marosvásárhelyi előadására érkezett Romániába...¹⁷

Illyés megjelenése Marosvásárhelyen nemcsak azért volt meglepő, mert több éven át alig jutottak el a MAT területére a Romániába látogató magyarországi küldöttségek, hanem elsősorban azért, mert az 1954. október óta óriási sikerrel bemutatott *Fáklyaláng* egyáltalán nem felelt meg a román ideológiai kánonnak. A tartományi pártszervezet többször is nacionalista és sovinszta színdarabként bélyegezte meg, és 1955-ben Kovács György író a darab betiltását is fontolgatta.

Ugyanekkor a Magyar Autonóm Tartomány újságírói is utazási engedélyt kaptak: 1956. szeptember 26-án *Marosvásárhelyről Prágáig* címmel hosszú riportot jelentett meg a helyi napilap munkatársa, aki a (Budapestben át közlekedő) Bukarest–Prága Orient-expressz nemzetközi járáttal jutott a csehszlovák fővárosba.

A nyár folyamán, legalábbis a politikai és irodalmi elitek szintjén, még látványosabb közeledés ment végbe Magyarország és az erdélyi lakosság között, amit a Romániában tevékenykedő magyar diplomácia azonnal észlelt. Ezt nem állította meg az a közéleti harc sem, ami a kolozsvári és marosvásárhelyi elitek között folyt. A marosvásárhelyi szélsőbaloldali csoport (Hajdu Győző, aki egyébként maga is Budapestre utazott 1956 szeptemberében, Kovács György, Papp Ferenc) nem kérdőjelezte meg, hogy helyes-e a Magyarországhoz való közeledés, csak attól tartott – mint kiderült, nem teljesen alaptalanul –, hogy a kapcsolatok szorosabbra fűzése megkérdőjelezi a magyar kisebbség politikai integrációját Romániában. A romániai magyar kulturális elit zöme azonban lelkesen látott neki a közélet „nemzetiesítésének”.¹⁸

¹⁷ *Vörös Zászló*, 1956. február. 1.

¹⁸ Részletesebben lásd Stefano BOTTONI: 1956 Romániában. Eseménytörténet és értelmezési keretek. In: Stefano BOTTONI–LÁSZLÓ Márton–LÁSZLÓ Réka–NOVÁK Zoltán (szerk.): *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. I. m. 14–50.

Noha a magyarországi állam- és pártapparátus összeomlása váratlanul érte a román vezetést, a bukaresti hatalom gyorsan és hatékonyan reagált a kialakult helyzetre; bár Gheorghe Gheorghiu-Dej, az RMP első titkára éppen Jugoszláviában tartózkodott, nem hozta előre hazautazásának időpontját.¹⁹ 1956. október 28-ig a Romániában foganatosítandó biztonsági intézkedések így a Politikai Bizottságra hárultak, amely telefonon egyeztetett a távol lévő Gheorghiu-Dejssel. A Politikai Bizottság már 1956. október 24-ére rendkívüli ülést hívott össze. Ezen Magyarországra vonatkozó hírzárlatot rendeltek el, lezárták a nyugati határt, és elhatározták, hogy nem hoznak olyan intézkedést, amely ingerelhetné a magyar vagy a német lakosságot. Továbbá utasították a belügyi szerveket: „a le tartóztatások terén tapintatot és politikai mérlegelést mutassanak, hogy értelmetlenül ne idegenítsék el a lakosságot”.²⁰ A Politikai Bizottság ezzel egy időben teljhatalmú megbízottakat küldött ki a határmenti, egyes lakosságú és politikailag „érzékenyebbnek” tartott tartományokba: Fazekas Jánost²¹ Marosvásárhelyre, a Magyar Autonóm Tartomány székhelyére, Miron Constantinescut Kolozsvárra, és további magyar származású vezetőket Nagyváradra, Nagybányára és Temesvárra.²²

Az 1956-os események kiváltotta reakciók kanalizálásában elsősorban a káderekre hárultak a legfontosabb tennivalók. A levéltári források ugyan szűkösek erre az időszakra vonatkozóan, az interjúk alapján viszont így is érzékelhető, hogy az erdélyi magyarok nagyon sokat tudtak a magyarországi eseményekről, és a lakosság jelentős része szimpatizált is a forradalmárokkal. Az elbeszélésekből az is kiderült, hogy maguk a káderek szintén tájékozottak voltak. A párt tartományi lapjának főszerkesztője így ábrázolta a forradalmi napokat: „A szerkesztőségbe jártak a magyar lapok, már azokból láttuk, hogy reformok, változások készülődnek Magyarországon. A forradalom kitöréséről, a tüntetésekről, majd a gyertyes harcokról a Kossuth Rádió adásaiból értesültünk.”²³

A helyi politikai elit az 1956-os események során válaszütt elé került: vállalja-e a rendszer által rá bízott feladatok végrehajtását, vagy enged

¹⁹ Dennis DELETANT: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948–1965*. Polirom, Iași, 2001. 206.

²⁰ Uo. 198.

²¹ Fazekas János 1954 és 1984 között az RKP Központi Bizottságának tagja, 1954 és 1967 között a KB Végrehajtó Bizottságának helyettes tagja volt. Többszörös nagy nemzetgyűlési képviselő.

²² A. ANDREESCU–L. NASTASĂ–A. VARGA (szerk.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare. Maghiarii din România (1956–1968)*. CRDE, Cluj-Napoca, 2003. 184–185.

²³ Incze Gábor, született 1926. Jakabffy Elemér Kortörténeti Gyűjtemény (JEKGY).

a magyarországiak iránt érzett etnikai jellegű szolidaritásának. A káderek többsége az előbbit választotta és – kevés kivétellel – a pártvezetésnek megfelelő módon kezelte a forradalom helyi hatásait. A párt utasításai alapján, meglehetősen nehéz feltételek között dolgoztak, legalábbis az interjúkban így jelenítették meg a korabeli körülményeket. Az interjúszituációban a korabeli diskurzus elemeit használva beszéltek erről, amikor például azt hangsúlyozták, hogy fő céljuknak a nyugalom biztosítását tartották. Ehhez persze hajdani jelentéseikben valószínűleg nem tették hozzá, hogy tudták azt is: az erdélyi magyarság jelentős többsége, ha burkoltan is, de ellenérzéseket táplál majd irántuk. „Csupor²⁴ azt mondta, hogy menjenek fel a Somos-tetőre, mert azt hallották, lesz ott valami diákgyűlés. Menjenek, nézzenek szét. Mondom, jó... Csupor ideadta az autóját a sofőrjével, Pötörkével, idős pasas volt. Beültünk, azt mondta Csupor, ő is jön. Beültünk, elmentünk, ahol most van a Ceau-nak a háza.²⁵ Akkor erdő volt még ott. Megállt a sofőr, hogy addig és nem tovább hajlandó menni. Kiszállunk, én mentem Bugyival, Csupor Branissal, ketten kétfelé.²⁶ Na elmegyünk, s a sofőr is kiszállt s elment a kerítés mellé. Elbújt, nem mert az autóban maradni. Félt. Mi zsebvágott kézzel be az erdőbe, kétfelé. Aztán jöttünk, találkoztunk. Sehul senki. Aztán leesett nekünk is a 25 banis,²⁷ hogy gyorsan húzzunk el, amíg tényleg nem lesz itt valaki, meg nem vernek.”²⁸

A visszaemlékezés-részlet jól érzékelteti, hogy a káderek (és az őket kiszolgáló sofőr) már ezekben a napokban is féltek, noha jóformán nem volt mitől. Az emlékező társaival ellenőrizni indult egy diákgyűlést, és bár a helyszínen nem találtak semmilyen rendezvényre utaló jelet, mégis féltek, és inkább gyorsan eltávoztak a helyszínről.

A párt – döntően magyar nemzetiségűekből álló – helyi apparátusa a visszaemlékezők ábrázolása szerint pánikhangulatban volt és egyfajta hadiállapotban élte át ezt az időszakot. A Tartományi Bizottság gazdasági osztályának vezetője, Kuti Elek szerint a KB-kiküldött Fazekas János Marosvásárhelyre érkezése 1956. október 25-én már egybeesett a rendőri ellenőrzés fokozásával. Kuti Elek mai visszaemlékezésében nem forradalomnak vagy ellenforradalomnak, hanem '56-os eseményeknek ne-

²⁴ Csupor Lajos 1952 és 1960 között a MAT első titkára volt.

²⁵ Nicolae Ceaușescu marosvásárhelyi üdülőházára utalt.

²⁶ Bugyi Pál 1952 és 1960 között a MAT Néptanácsának titkára, Bránis László a MAT-hoz tartozó Csíkszereda rajon titkára volt.

²⁷ A bani a lej váltóegysége.

²⁸ Vargancsik Lajos, született 1916. JEKGY.

vezi az egykoron történeteket. Ez jelenthet egyfajta távolságtartást mind a korabeli, mind a rendszerváltás utáni diskurzusoktól. „Az ‘56-os eseményeket ott éltem a pártnál. Jött Fazekas a Gheorghiu-Dejzsel, lent aludtak a székházban, az én szobámban, mert féltek. Érdekes figura volt az is. Senki sem tudta, hogy végül is hogy van, s mint van Magyarországon. Aztán kaptunk egy üzenetet, fogalmam sincs, kitől, miért, azt mondta, hogy Kuti s Branis ne féljenek, nem lesz semmi bajuk, nem akasztják fel őket.”²⁹ A marosvásárhelyi pártiskola egykori előadója rendkívüli állapotként jelenítette meg 1956 októberének forró pillanata: „Lejöttek, s itt alakult egy ilyen parancsnokság, s az apparátus nagy része mozgósítva volt, s a székházat nem lehetett elhagyni. Ott ettünk, ott virrasztottunk, s egy kicsit csak hazamentünk, hogy pihenjünk, felváltva.”³⁰

A budapesti események követésével és értelmezésével külön csoport foglalkozott: „Nem mi hallgattuk a rádiót, hanem volt egy úgynevezett Sinteza-szekció, Csizsér Lajos, egy bányász volt ott és egy kicsi román, vagy hárman, ők hallgatták a rádiót.”³¹

A káderek az interjúkban úgy ábrázolták, hogy elsődleges feladatuk a helyzet azonnali orvoslása volt; ez néhány kapkodó jellegű adminisztratív lépésben nyilvánult meg. Úgy érezhették: az a feladatuk, hogy a magyarországi eseményekre a leginkább érzékenyen reagáló diákságot lecsitítsák. „Kiadták a parancsot, hogy el kell menni a kantineba, bentlakásba, mindent rendbe kell tenni, WC-t rendbe rakni, villanykörtéket tenni. Láttam volna valaki ezeket, az ilyeneket, mint Bodor, két WC-ülőkével hogy futott fel a diák bentlakásba, szóval úgy meg volt bolondulva mindenki, azt sem tudták, mit csináljanak.”³² A forradalom kitörését követő első néhány napot a káderek egy jelentős része az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen, illetve a pártszékházban töltötte: „...mi be voltunk mobilizálva a pártszékházba, behívtak a székházban, egy reggel s haza sem engedtek. Otthon azt sem tudták, mi van. Otthon hallgatták a rádiót, hallották, mi van, sírtak, mi lesz velünk [...] franc, nem lett semmi, aludtunk a földön. Enni adtak a kantineban. Hozattak egy csomó puskát a kaszárnyából, hogy vigyázzunk a főnökökre, ha valami lesz.”³³

Az interjúalanyok a következő és a legfontosabb feladatként a munkásság és a lakosság kedélyének lecsillapítását jelenítették meg. Ennek érde-

²⁹ Kuti Elek, született 1925. Uo.

³⁰ Valter István, született 1925. Uo.

³¹ Kuti-interjú. Kuti az interjúban a híreket elemző és rendszerező osztály román megnevezését használta.

³² Uo.

³³ Uo.

kében a Marosvásárhelyre érkezett Fazekas János irányítása alatt nagyon erős propaganda-hadjárat vette kezdetét, amelyben a káderekre kulcsfontosságú szerep hárult. Első lépésként a pártvezetés azt szerette volna elérni, hogy a tartományban tevékenykedő írók egyfajta iránymutatásként – mint ellenforradalmat – ítéljék el a magyarországi eseményeket. Ennek érdekében november első napjaiban a Tartományi Bizottság rendkívüli ülést hívott össze az értelmiségiekkel: újságírókkal, irodalmárokkal, folyóirat-szerkesztőkkel, színházi emberekkel. A Fazekas által támogatott és elnökölt találkozó célja az volt, hogy mindnyájukkal aláírasson egy levelet, amely a KB-t szolidaritásukról és hűségükről biztosítja. Kuti Elek így ábrázolta az ülés hangulatát: „Volt egy gyűlés az értelmiségiekkel, írókkal, ott volt mindenki, Hajdú Győző, Papp Feri, Sütő András, Kovács György [...] Gyomrozták őket kegyetlenül, hogy helyezkedjenek álláspontra. Nagy viták, veszekedések voltak ott. Egyszer be kellett menjek, be kellett vigyem valamit a gyűlésterembe, ahol ezek szónokoltak s kiabáltak s veszekedtek, kiabáltak, győzködték egymást, hogy forradalom vagy ellenforradalom.”³⁴ Valter István úgy jelentette meg, hogy rá komoly ideológiai feladatot bízta: „Nekem kellett meggyőznöm Sütőt, hogy írja alá, hogy ez ellenforradalom. Mondtam neki, hogy né, nincs más lehetőség, nem lehet másként csinálni, írja alá.”³⁵

Október végén és november elején a párt káderei sorra látogatták a tartomány gyárait, üzemeit, ahol megpróbálták meggyőzni az embereket arról, hogy Magyarországon lényegében ellenforradalom zajlik. „De igen, meg kellett magyarázni az embereknek, hogy mi van Magyarországon, hogy az ott ellenforradalom. Ezzel jártak a nagyfőnökök [...] A bőrgyárban volt egy gyűlés, ott volt Fazekas és fegyveres kísérete. Egy pasasnak kiesett a zsebéből a revolvere.”³⁶

1956. november 2-án a szinte kizárólag magyar munkaerőt foglalkoztató marosvásárhelyi Simó Géza Bútorgyárban gyűlést tartottak az el-

³⁴ Uo.

³⁵ Valter-interjú. A hűséglevelet azok a helyi írók szerkesztették, akikben a párt egyedül és teljes mértékben megbízhatott: Hajdu Győző, az *Igaz Szó* című folyóirat főszerkesztője, és Kovács György író; a levél november 4-én jelent meg *Lelkiismeretünk parancsszava. A Magyar Autonóm Tartományban élő írók és a marosvásárhelyi irodalmi intézmények dolgozóinak levele az RMP Központi Vezetőségéhez* címmel a *Vörös Zászló*-ban. A központi magyar napilap, az *Előre* főszerkesztője, Robotos Imre ugyanakkor megtagadta az előbbi cikket aláírók által néhány nappal később elküldött távirat megjelentetését, mivel közülük ketten, Sütő András és Gálfalvi Zsolt arra kérték, hogy törölje nevüket az aláírók közül, mivel ők „szolidaritást vállalnak a magyar ifjúsággal”. Részletesebben lásd *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. I. m. 143–159.

³⁶ Kuti-interjú.

ső titkár jelenlétében, amelynek forgatókönyvét a helyi alapszervezet párttitkára már napokkal előtte kidolgozta. Az ülésen huszónhét munkás és mester, akiket súlyos retorziókkal fenyegettek meg, amennyiben visszautasítanak a „felkérést”, szólalt fel és ítélte el a forradalmat. A gyűlés végén felolvastak egy, a „munkásosztálynak és az egész magyar dolgozó népnek” címzett kiáltványt, amely megegyezett a bukaresti Grivița Roșie Nagyvállalat munkásai által felolvasottal: ebben elítélték az ellenforradalmat, és biztosították a címzetteket a romániai munkások támogatásáról a „népi hatalom védelmében folytatott harcban”.³⁷

Közben szinte futószalagon születtek a különböző nyilatkozatok, a magyar „ellenforradalmat” elítélő nyílt levelek. Barót település káderei az 1956. november 30-án tartott ülésük alkalmával, a magyarországi eseményekkel kapcsolatban az alábbi nyilatkozatot tették: „Nagy megrendüléssel de ugyanakkor felháborodással figyeltük a magyarországi ellenforradalmi bandák gazzetteit. Mindnyájunk előtt világos, hogy a nemzetközi reakció által támogatott belső reakció a dolgozó nép által a népi hatalom éveiben elért vívmányokra tört. Minden cselekedetük arra irányult, hogy visszaállítsák a kapitalista rendszert, amelynek éveitől alatt a magyar munkások, dolgozó parasztek és néphez hű értelmiségiek annyit szenvedtek. Mély gyűlölettel gondolunk és felemeljük tiltakozó szavunkat az ellenforradalmi banditák gyilkos cselekedetei ellen, akik képesek voltak arra, hogy becsületes munkásokat, dolgozó parasztekot, ártatlan nőket és gyermekeket gyilkoltak meg.”³⁸

Amint az a fentiekből is kiderül, a magyar káderek aktív szerepet játszottak az 1956-os forradalommal összefüggő, romániai, erdélyi eseményekben. Így '56-nak sajátos helye van mindegyik káder élettörténetében. Többségük októberben és novemberben a párt központi vezetőségének utasítására aktívan részt vett a magyar többségű területeken a magyarországi események – a korabeli pártzsargon szerint – esetleges radikális hatásainak megakadályozásában. Az életútinterjúk alapján úgy tűnik, hogy teljesen azonosultak a párt által kiszabott feladatokkal, nem kérdőjelezték meg őket, nem nyilvánítottak szolidaritást a magyar forradalommal. Lojalitásukat maga a magyar pártvezetés is elismerte, amikor 1958-ban Kádár János vezetésével Romániába látogatott.³⁹

³⁷ *A szocializmus védelmében. Dokumentumok a Magyar Autonóm tartományból az 1956. október–novemberi magyarországi ellenforradalommal kapcsolatban.* Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely, 1967. 25–32.

³⁸ *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959).* I. m. 193–194.

³⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Relații Externe, dos. 1958/16. 19–20.

Az 1989-es rendszerváltás után Romániában is átértékelték 1956 megítélését és ez kihatott a megkérdozett káderek életúttörténetének utólagos önértékelésére is. Habár a levéltári források nagyfokú aktivizálásról tesznek tanúbizonyságot, az 1956-os események meglehetősen visszafogottan jelennek meg a megkérdozettek ábrázolásaiban. Szerepüket ugyan nem tagadták, de mindenképp megpróbálták minimalizálni. „Hát drukolt mindenkire, de itt nem volt semmi különösebb, mert aztán itt megtették az óvintézkedéseket. Volt egy titkár az Augusztus 23 nevű gyárban, az tartott egy fenyegető beszédet, borzasztó agresszíven léptek fel. Nem volt semmi, ami látványos. Voltak ilyen kisebb dolgok, voltak letartóztatások, akik iskolákban, egyetemeken felszóltak, de elfojtották.”⁴⁰

Azt, hogy 1956-ban hűek voltak a párthoz, több tényezővel magyarázták. Ezek: a párthűség, a kényszerpályás helyzet és nem utolsósorban az akkori állapotok, lehetőségek reális felmérése. A fiatal aktivista Vécsei így emlékezett vissza a MAT-ba küldött tejhatalmú megbízott utasításaira: „Fazekas mondta, általában higgadt volt, vigyázz, Vécsei, mert ezek a fiatalok, forrófejű fiatalok. Valamit csinálnak, akkor letörlik ezt az egyetemet.”⁴¹ Úgy nyisd ki a szemedet. Ez volt az útravaló.”⁴²

Több életút-beszélgetésből is kiderült, hogy nagyon sok vezető magyar káder gondolta úgy: ha a magyarországi eseményekkel szimpatizál, az – hosszú távon – az ötvenes években elért kisebbségi jogok fokozottabb elszorvasztását vonhatja maga után. Magos Lajos munkás a következőképpen érvelt a Simó Géza bútorgyár munkásai előtt: „Munkások, gondoljátok csak meg, mi lenne velünk, romániai magyarokkal, ha itt is újraélednének a reakciós történelmi pártok? Újból hozzákezdénének a nemzetiségi uszításához.”⁴³

Mások a hatalom által gyakorolt erőteljes nyomással magyarázzák akkori semleges vagy rendszerhű magatartásukat. „Mi pártújság voltunk és minket nagyon sakkban tartottak. A szerkesztőségben már kialakultak a klikkek, a csoportok, akik szimpatizáltak a magyar eseményekkel... Nem létezett olyan személy, aki ki mert volna állni nyíltan a forradalom mellett. Olyan nem volt lehetséges. Esetleg szimpatizánsa volt.”⁴⁴

⁴⁰ Kádár Albert, született 1930. JEKGY.

⁴¹ Fazekas a Marosvásárhelyen működő magyar nyelvű Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemre utalt.

⁴² Vécsei Károly, született 1923. JEKGY.

⁴³ *A szocializmus védelmében*. I. m. 35.

⁴⁴ Kozma-interjú.

Annak, hogy a volt pártkáderek nem beszéltek szívesen életútjuknak erről a szakaszáról, 1956-os szerepvállalásukról, talán az volt az oka, hogy az interjúszituációban szégyelltek egykori szerepvállalásukat. És az is lehet: még mindig hittek abban, hogyha nem azonosultak volna a hivatalos irányvonallal, veszélyeztették volna pártkarrierjüket, egyéni boldogulásukat, és veszélybe kerültek volna azok a kisebbségi jogok, amelyeket – úgy éreztek – funkciójuk segítségével ők harcoltak ki a magyarságnak.